

szószervezeteket, összetételeket értem, amelyeket a névadás során hoztak létre az elnevezők [pl. *Arany Oroszlán, Fekete Pajzs, Három Sas*]; azokat a szószervezeteket és összetételeket, amelyek névvé válásuk előtt, közszóként jelzős szervezetek voltak [legtöbbször fajtajelölő szerepben; pl. az *Aranyvessző, Ezüstoffenyő, Fagyöngy, Fehér Űröm, Havasi Gyopár, Királysas* nevek esetében] nem soroltam ide.) A leggyakoribb jelzők: *arany* (91), *magyar* (12), *ezüst* (11), *fehér* (11), *fekete* (10). Gyakran jelzett szavak: *hárs, kehely, kígyó, mérleg, oroszlán, pajzs, sas, szarvas* stb. Mind az egytagú, mind a kéttagú megkülönböztető elemek többsége magyar szavakból épül fel (1624 név, 90,98%), kisebbik része idegen kifejezéseket tartalmaz (161 név, 9,02%).

3. Összegzés

Összefoglalásként tehát megállapíthatjuk, hogy mai gyógyszertárneveink főbb típusai (pl. a szentekre; állatokra; a gyógyítással kapcsolatos eszközökre, fogalmakra; a gyógyszertár helyére utaló patikanevek) lényegében megegyeznek a történeti patikanevek legjellegzetesebb típusaival. E típusokon túl azonban mára már kialakultak, megerősödtek történetileg nem jellemző névtípusok is (pl. híres emberekre; a tulajdonosra utaló gyógyszertárnevek). Mai és történeti patikaneveinket összevetve lényeges különbséget az ún. vallásos jellegű gyógyszertárnevek arányának a világi jellegű patikanevek javára történő visszaszorulásában láthatunk. Pozitív változásként értékelhetjük a gyógyszertárnevek készletének gazdagodását, melynek eredményeként mai patikaneveink átlagosan jóval csekélyebb megterheltségűek, mint a történeti gyógyszertárnevek. Úgy tűnik tehát, hogy a gyógyszertárak sorszámozásának megszűnésével újra visszakerült nyelvünkbe az a számos művelődéstörténeti emlék, amelyet patikaneveink hordoznak.

Hivatkozott irodalom:

- ÖRDÖG FERENC 1980. A patikanevek keletkezésmódjai. In: *Név és társadalom*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE. Budapest. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. sz. 235–9.
- DR. SZARVASHÁZI JUDIT szerk. 1998, 2000. *Gyógyszerészeti Almanach*. Galenus Lapkiadó. www.egeszsegkalauz.hu

BÖLCSKEI ANDREA

„MACSKANEVEK – MIÉRT NE?”¹ Gondolatok egy körvonalazódó kutatás kapcsán

1. Szinte már közhelynek számít a magyar onomasztikában: a személynevek és a földrajzi nevek kutatása mellett igen kis százalékot tesznek ki azok a vizsgálatok, amelyek a többi tulajdonnévfajttal foglalkoznak. Sokszorosán igaz ez az állatnevekre: a

¹ Dolgozatom címét a www.index.hu weboldal Állati! című fórumának leglátogatottabb topikjáról kölcsönöztem. Köszönettel tartozom Szabó Andreának, a Heartbreaker's maine coon tenyészet tulajdonosának a témában nyújtott hathatós segítségéért.

magyar nyelven megjelent tanulmányok száma a százat sem éri el (vö. J. SOLTÉSZ 1970, 1981, HAJDÚ 1989).² Az, hogy az állatnevek kutatása ennyire elhanyagolt terület – annak ellenére, hogy az állatnevek minden bizonnyal a legősibb és legtermészetesebb névfajták közé tartoznak –, nyilvánvalóan több jelenséggel is összefügg. Nem célom ebben a dolgozatban a lehetséges okokat részletesen megvizsgálni, néhány fontos motívumot azonban érdemes megemlíteni. Elsőként azt a már-már társadalmi szintű problémát, hogy a magyarországi állattartási kultúra és az állatvédelem – az állatvédelmi törvény hatálybalépése ellenére³ – még mindig messze elmarad a nyugat-európai országokéhoz képest. Ez közvetve hatással lehet a névtani kutatásra annyiban, hogy maguknak az állatoknak a presztízse esik relatíve alacsony megítélés alá. Másodsorban – nyelvészeti szempontból – az állatneveknek a személynevekhez és a földrajzi nevekhez képest azért is jóval kisebb a megbecsülése, mert az állatnevek nem rendelkeznek olyan szintű művelődés- és kultúrtörténeti vonatkozásokkal, mint a másik két tulajdonnévfajta. Ennek többek között az is az oka, hogy a múltból jóval kevesebb állatnévi adat maradt fenn, mint személynévi vagy földrajzi névi, hiszen írásos dokumentáció csak a törzskönyvvel (másutt: béreskönyvvel) rendelkező állatok esetében létezett, és létezik többnyire ma is. Ezek a dokumentumok azonban csak a hivatalos névadásba engednek bepillantást, az ún. népi névadás a múltból már sokkal nehezebben adatolható. Ráadásul ma már ezeknek a nem hivatalos neveknek az összegyűjtése nem is igen lehetséges, hiszen míg például a földrajzi nevek esetében a népi nevet egy relatíve nagyobb közösség alkotja vagy alkotja újra, tehát egy közösség kollektív tudatában létezik, így a mindennapos kommunikációban is használják, a név fennmaradását pedig az áthagyományozódás biztosítja, addig az állatnevek egyénekhez vagy egészen kis közösségekhez (például család) kötődnek, és többnyire nem történik meg az áthagyományozódás. Nyelvtörténeti szempontból tehát ezek az állatnevek nem tudnak igazán értékelhető korpuszt alkotni a kutatás számára, csupán néhány esetlegesen fennmaradt érdekességgel szolgálhatnak. A hivatalos névadás pedig nyilván nem rendelkezik olyan művelődéstörténeti adalékokkal, pszicho- és szociolingvisztikai vonatkozásokkal, mint a népi névadás. Míg ez utóbbiban ugyanis a természetes, motivált névadás érvényesül bizonyos névadási szokásokkal, hagyományokkal, vagyis a nevek kellő teret biztosítanak ahhoz, hogy ember és állat kapcsolata értékelhető legyen, a hivatalos névadás viszont – főképpen nagyüzemi tenyésztés esetén – elsősorban mesterséges, információs értékű kódrendszer csupán.

A történeti szempontú állatnévvizsgálatnak a fenti okok miatt tehát korlátai vannak, a szinkrón kutatások esetében azonban ezek a nehézségek – legalábbis elméletileg – nincsenek meg. Sőt, éppen az olyan szinkrón vizsgálatok kecsegtethetnének újfajta eredményekkel, melyek nagy korpuszon alapulnak, és kellő szociolingvisztikai, illetőleg pszicholingvisztikai megalapozottsággal rendelkeznek. Az ún. hívó-, szólító- vagy

² Az 1990-es években megjelent állatnevekkel kapcsolatos cikkek, tanulmányok elsősorban a Névtani Értesítőben láttak napvilágot (összesen négy: HAJDÚ 1992, HAJDÚ 1995, CSORBA 1995, SEBESTYÉN 2002), valamint egyetlen állatnévvel kapcsolatos előadás hangzott el 1995-ben a miskolci névtudományi konferencián (BODÓ 1997).

³ Az állatvédelmi törvény módosítására tett javaslat éppen mostanában került az Országgyűlés elé. Eszerint 2004. január 1-jétől a kóbor macskák és kutyák állatkísérletekbe nem lesznek bevonhatók, ahogy az EU rendelet is kimondja: kóbor állatokat nem lehet felhasználni sem állat-, sem humánegészségügyi, illetve felsőoktatási célú kísérletekre.

említőnevek⁴ vonatkozásában különösen igaz ez, hiszen például „a személynevek és a helynevek állománya – legalábbis fejlett társadalmakban – annyira megmerevedett, hogy a névkeletkezés folyamatát, a természetes, motivált névadást már alig-alig tanulmányozhatjuk rajtuk” (J. SOLTÉSZ 1981: 213) – szemben az állatnévadással, ahol pedig korlátlan lehetőségek állnak a rendelkezésre, hiszen az állatnévadásnak nincsenek semmiféle kötöttségei. Ám az állatnevek fent már említett, nyelvészetileg kisebb presztízse mellett a szinkrón vizsgálatoknál is – ahogy a történeti vonatkozásban már kiderült – a kellő mennyiségű adat hiánya okoz problémát, s ez a szinkrón vizsgálatok kapcsán nem a megfelelő mennyiségű adatállomány összeállításának lehetetlen voltával, hanem a gyűjtés nehézségeivel van összefüggésben.

Egyrészt nyilvánvaló, hogy az állatok esetében a névviselés nem általános érvényű. A névadás alapfeltétele: ember és állat személyes kapcsolata. Leginkább azok az állatok kapnak tehát nevet, melyek az emberhez a legközelebb állnak, leginkább humanizáltak. Ezek pedig azok a háziállatok, melyeket kedvtelésből tartunk (például a kutya, a macska vagy a ma már szintén csak kedvtelésből tartott ló)⁵, valamint azok a főként vidéki házaknál tartott haszonállatok, melyek különösen értékesek (elsősorban a szarvasmarha). Nem véletlen, hogy az állatnevekkel foglalkozó csekély számú tanulmány túlnyomó része kutya-, ló- vagy szarvasmarhanevekkel foglalkozik.

Az sem véletlen azonban, hogy a meglévő állatnévgyűjtések általában mindig kisebb településhez kötődnek. Nagyobb települések, városok állatnévanyagának összegyűjtése rendkívül időigényes, aprólékos munka lenne, hiszen – mint már említettem – az állatnevek egyénekhez vagy egészen kis közösségekhez kapcsolódnak. Ez pedig azt jelenti, hogy nagyon sok adatközlőt kell felkeresni, kikérdezni. Oka lehet a kisszámú állatnévi adatgyűjtésnek, hogy a névtanósok úgy érzik – a fent már említett alacsony presztízsz miatt –, hogy egy ilyen munka nem éri meg a fáradságot. Pedig az utóbbi időben a névtanban egyre jobban elterjedő kérdőívves módszer még nagyobb településeken is megkönnyíti a gyűjtést. Kellő előkészülettel, a megfelelő mintavétel lehetőségét megteremtve, egy jól összeállított kérdőívvel például egy frekvenciátalabb állatorvosi rendelésben sikeres és feldolgozható adatbázist lehet összeállítani⁶.

Ennél is egyszerűbb és könnyebb lehetőséget nyújt azonban az Internet. Az Index weboldal fórumai között szerepel például az állatos tematika, ahol különféle állatfajokról

⁴ Mai szinkrón vizsgálatokban nem célszerű a nem hivatalos neveket a „népi nevek” terminussal illetni, de a népi mellett használt „városi névadás” formát sem tartom túl szerencsésnek (annak ellenére, hogy jelentős különbség van a hagyományos vidéki és az urbánus állattartás között). Nincs azonban egy jól használható összefoglaló terminus ezek helyett azokra a nevekre, melyeket az ember használ az állatokkal való vagy az állatokról szóló kommunikációjában. A hívónév ugyanis feltételezi a kölcsönös kommunikációt (egy kutya vagy egy macska például hallgat a nevére, reagál rá valamilyen módon), egy kedvtelésből tartott hulló azonban, bár az emberrel együtt él, s így nevet kap, nem hívónévvel rendelkezik, hiszen ez a név pusztán az emberhez való szorosabb tartozás szimbóluma, de tényleges szerepet nem játszik ember és állat kommunikációjában – ezért nevezem szólító- vagy inkább említőnévnek.

⁵ Meg kell említeni, hogy ma Magyarországon egyre nagyobb kultusza van a díszmadarak, kistrágyaszók, valamint hullók tartásának is, melyek az emberrel való együttélés során mindig kapnak nevet, s nemcsak a név megkülönböztető és azonosító funkciója miatt, hanem az összetartozás, egyfajta humanizálás következtében is.

⁶ Egy állatorvosi rendelés elsősorban kutya- és macskanevek kérdőívves gyűjtésére kiválóan alkalmas terep, hiszen a betegségek kezelésén túlmenően – mint köztudott – a kutyák évenkénti vesztesség elleni oltása kötelező, és a macskák számára is ajánlatos évente egy többféle betegség ellen védő kombinált oltást beadni. Ebből következően a rendelőket naponta igen sok kutya- és macskatulajdonos keresi fel.

zajlik a diskurzus – ahogy a fórum önmagát aposztrofálja: „fajra, nemre, lábak számára való tekintet nélkül”. Hatalmas mennyiségű névadat szerepel a különféle topikokon. Ezek az adatok ellenőrizhetők, lehetőség van a szociolingvisztikai háttér feltérképezésére is, hiszen a beszélgetők e-mail címei nyilvánosak. Remélhetőleg hamarosan használatos lesz a gyűjtésnek ez a módja, és egyre több állatfaj hívó- vagy említőneveinek a rendszerébe nyerhetünk bepillantást, hiszen – meggyőződésem szerint – ezek a nevek is rendelkeznek értékes művelődéstörténeti, szociológiai és pszichológiai vonatkozásokkal, valamint adalékul szolgálhatnak a névelmélet, névrendszertan és a névjelentés tanterületéhez.

2. A www.index.hu Állati! című fórumának Macskanevek – miért ne? elnevezésű topikja segítségével, mely a fórumon a leglátogatottabb, a mai macskanevek nagyobb szabású feldolgozásra vállalkoztam. A munka jelenleg az anyaggyűjtés fázisában van: eddig közel félezer névadattal rendelkezem. Az Interneten lévő adatokat következő lépésként kérdőíves vizsgálattal fogom pontosítani egyrészt a névadás motivációjának tisztázása, másrészt a szociolingvisztikai háttér megteremtése érdekében a következő változók mentén: a macskatulajdonos lakóhelye, neme, életkora és iskolai végzettsége⁷. Harmadik lépésként történik majd csak meg az anyag értékelhető feldolgozása.

Az egyébként is szegényes állatnévadással foglalkozó szakirodalmon belül a macskanevekről szóló munkák száma majdnem a nullával egyenlő. Önálló cikk a macskanevekről mindössze egyetlen jelent meg: J. SOLTÉSZ KATALIN Macskanevek című dolgozata, mely egy MOE kiállítás katalógusából a törzskönyvi neveket dolgozza fel, igaz, ezeket nagy módszertani alapossággal. Ezen kívül hat tanulmány foglalkozik macskanevekkel, ezek közül egy csak részben nyelvészeti vonatkozású, s néhány névadatot tartalmaz (GULYÁS–HAJDÚ–SZABÓ 1965), a másik öt pedig más állatnevekkel együtt közöl macskaneveket – ez utóbbiak azonban már valamiféle tipológiát is igyekeznek felállítani (KIRÁLY 1965; NAGY 1966, 1981; BALOGH 1977; TAMÁS 1983).

Sajátos, hogy az eddigi legnagyobb macskanévgyűjtés A Macska című folyóirathoz fűződik (főszerkesztője László Erika). 1992-ben az újság felhívást intézett az olvasókhoz, hogy küldjék el a szerkesztőségnek, milyen névvel illetik kedvenceiket. Erre a felhívásra 378 névadat érkezett, melyet az 1993-as első számban közzé is tettek A macska megszólítása címmel (LÁSZLÓ 1993a), majd a második lapszámban a téma folytatódott (LÁSZLÓ 1993b)⁸. Természetesen a feldolgozás nem értékelhető nyelvészetiileg, hiszen mindössze egy alfabetikus névlista áll a rendelkezésünkre, a névgyakoriságról mondtak nincsenek sem számadatokkal, sem százalékokkal alátámasztva, az adatközlőkről nem lehet tudni semmit, s az sem derül ki, hogy ezeket a neveket hány állat viseli, hiszen nem ritka, hogy egy macskának több hívóneve is van⁹.

⁷ A macskára vonatkozó információk (fajtája, neme, színe, életkora, rendelkezik-e törzskönyvvel stb.) megtalálhatók az internetes fórumon, ettől függetlenül a kérdőív ezeket az adatokat is tartalmazni fogja.

⁸ Az érdekesség kedvéért érdemes idézni A macska megszólítása című cikk kezdetét: „A legtöbb macskabarát *Cirmi* néven szólítja négylábú kedvencét, de nyerő név még ennek becézett formája, a *Cirmike* is. Fej-fej mellett, a második helyre a *Kormos* és becézett formája a *Kormi*, valamint a *Picur*, harmadikra pedig a *Frici* és *Berci* futott be. Kedvelt név még a *Bagira*, *Bandi*, *Bence*, *Bonifác*, *Gombóc*, *Karcsi*, *Kleopátra*, *Lucy*, *Maszat*, *Menyus*, *Mici*, *Mióka*, *Mufi*, *Olivér*, *Pamacs*, *Pici*, *Pötyi*, *Rozsdás* és a *Vacak*” (LÁSZLÓ 1993a.)

⁹ A közhiedelemmel ellentétben a macska hallgat a nevére – ha akar. Személyes tapasztalatom, hogy mindkét macskám odafigyel a nevére, pedig mindkettőnek több hívóneve van a legfőbb elnevezésen kívül, és soha

Persze az újságnak nem is feladata a nyelvészeti feldolgozás, s így is érdekes és tanulságos a névlista. Ráadásul a szerkesztőség ezekből a nevekből 1994-re kiadott egy macskanévnaptárat, melyben a beküldött neveket a hónapok napjaival társították. Ez a névnaptár azóta felkerült az Internetre, s folyamatosan bővül újabb és újabb nevekkal.

Miért éppen a macskák? Túl a személyes motiváción, úgy gondolom, nincsen még egy olyan érdekes és sajátos háziállat, mint a macska. Éppen a minap hangzott el egy macskákkal foglalkozó ismeretterjesztő filmben egy etológus szájából: a macskát nem igazán domesztikálta az ember, tulajdonképpen a macska egyfajta kényelemből szegődött az ember mellé, aki ezt – felismerve az állat hasznát a rágcsálók elleni harcban – elfogadta. Vagyis: nem mi háziásítottuk a macskát, a macska „macskásított meg” minket. Tény, hogy ez a kissé titokzatos lény bármilyen körülmények között, még lakásba zárva is, megőrzi függetlenségét, méltóságát és szuverén egyéniségét. Ebből ered alapvetően az, hogy ember és macska viszonya a kezdetektől fogva meglehetősen ambivalens, sőt szélsőségesnek mondható, hiszen az állatnak ez a fajta viselkedése a mai napig szélsőséges hozzáállást vált ki: van, aki mélységesen tiszteli, s van, aki teljességgel elutasítja. PAJER HAJNALKA, aki a macskák különféle történelmi időszakokban betöltött szerepével foglalkozik, a következőképpen kezdi a *Macskák a háborúban* című írását: „A macskák végletes szerepeket töltöttek be az emberiség történetében. Volt, hogy istenként imádták őket, és volt úgy, hogy ők testesítették meg magát az eredendő gonoszt” (PAJER 2003: 38).

Ez az ambivalencia természetesen a nyelvi anyagban is megmutatkozik. A TESz. a *macska* szó tizenhét jelentését adatolja a nyelvtörténetből, s ezek közül jó néhány negatív konnotációjú (például: 'apró parasztló', 'igen részeg ember', 'másnaposság', 'kötélen magától keletkezett hurok', 'por, piszok'). Hasonlóképpen a mai szókészletben a *macska* elő- vagy utótaggal keletkezett összetételek egy részének konnotatív jelentése is meglehetősen pejoratív (természetesen nem egyforma stílusértékkel): *macskazene*, *macskajaj*, *macskamosdás*, *macskaasztal*, *macskatermészet*, *macskafröccs* ('tej'), *pormacska* stb. Ugyanígy a macskával kapcsolatos szólások: *kutya-macska barátság*; *macska-egér játék*; *kerülgeti, mint macska a forró kását*; *alamuszi macska nagyot ugrik*; *sok tarka macskája van* ('tisztázatlan ügyei vannak' vagy 'szeszélyes, rigolyás') stb.

Ez a kettős viszonyulás a macskához a névanyagban is megmutatkozik, elsősorban a vidéki macskatartás és az urbánus macskakultusz vonatkozásában. A hagyományos vidéki körülmények között élő macskák majdhogynem vadon élnek, soha nem tudtak olyan közel férközni az emberhez, mint városi társaik. A vidéki macska nem házi kedvenc, nem hobbiállat, még csak nem is haszonállat, pusztán a rágcsálók pusztításában segít. A XX. század végére azonban még ez a fajta hasznossága is megszűnt, hiszen a különféle vegyszerek, mérgek megfelelő védekezést nyújtanak a kártékony rágcsálók ellen. Tetten érhető ez a nevek vonatkozásában is. TAMÁS OLGA Becsehelyen végzett felmérése szerint a faluban élő macskák kétharmadának (!) nincsen neve (TAMÁS 1983), NAGY GÉZA pedig arról számol be, hogy míg az 50-es évek végén a falu (Karcsa) macskáinak túlnyomó többsége rendelkezett névvel, addig ez a 70-es évek végére jelentősen megváltozott, a számadatok TAMÁS OLGA adataival egyeznek (NAGY 1981). Saját gyűjtésében ez a fajta vidéki-urbánus kettősség nem érhető tetten, hiszen a nevek

---

nem keverik össze. A *Grabovszki/Grabí/Grabóca/Grabanc/Bambakandúr* hívásra véletlenül sem *Safranek/Safi/Sicu/Sutyi/Sunyisafi* jelenik meg, és fordítva.

túlnyomó többségét hobbiállatok, tenyészállatok nevei teszik ki¹⁰, valamint a Zöldmagazinnál működő állatvédő csoport befogott macskáinak azonosító nevei, ettől függetlenül még ebben a névkorpuszban is megtalálható a nevek vonatkozásában az ambivalens viszonyulás – egyetlen példával szemléltetve: egy katonatiszt munkahelyén tartott macskáját a *Büdüskurva* névvel illeti.

3. A macskanevekkel kapcsolatos kutatásomhoz összegyűlt korpusz eddigi tanulsága alapján a feldolgozáshoz a következő szempontokat látszik célszerűnek figyelembe venni. Mindenekelőtt ki kell dolgozni egy megfelelő tipológiát, mely az állatnevekkel kapcsolatosan még nem született meg. Kiindulásként a J. SOLTÉSZ KATALIN által felvett három névfajtat érdemes alapul venni szemantikailag: jelnevek, szónevek és átvitt tulajdonnevek (J. SOLTÉSZ 1979: 72–3).

Minden bizonnyal a jelnevek fogják a legkisebb csoportot alkotni. Eddigi adataim közül a jelnevek közé sorolható például a *Szuszámók*, *Szipa*, *Cice* vagy a *Cimi*. J. SOLTÉSZ szerint a jelnevek nem konnotatívák, közszói jelentéssel nem rendelkeznek, nem leíró jellegűek, önkényesek és motiválatlanok (J. SOLTÉSZ 1979: 73). A fenti példák esetében azonban ez nem teljesen igaz¹¹. Ebben a formában ugyan nem rendelkeznek közszói jelentéssel, de sajátos motivációjuk van, sőt mivel nem teljesen önkényesek, és könnyen azonosíthatók azzal a lexémával, amiből lettek, így konnotációval is rendelkezhetnek. A *Szuszámók* minden bizonnyal a *Szuszi* (egyébként gyakori macskanév a *szuszog* igéből) és a *szőrmók* kontaminációja, a *Szipa* a *Szepi* becenévből keletkezett magánhangzócserevel, a *Cice* a *Cica* szándékos eltorzítása, a *Cimi* pedig a *Cirmié* – ez utóbbinál azzal a megjegyzéssel, hogy a „Cirmi az túl evidens lett volna”¹² A jelnevek és a szónevek között egyfajta átmenetet képviselnek azok az elnevezések, amelyek egy onomatopoeitikus igéből jönnek létre a szótest megrövidítésével, csonkolásával és becéző képző hozzáadásával: *Csili* (*csillog*), *Szuszi* (*szuszog*), *Susu* (*susog*) stb. A jelnevek esetében – ha elégséges mennyiségű adat fog a rendelkezésemre állni – a nevek fonológiai felépítését lesz érdemes elsősorban vizsgálat alá venni.

A macskanevek többsége, ahogy az állatnevek esetében általában, szónév – közszói, gyakran leíró, konnotatív és motivált jelentéssel: *Vacak*, *Tücsi*, *Picur*, *Maszat*, *Tekergő*, *Tappancs*, *Vörheny*, *Gyaniús*, *Konyak*, *Banya*, *Amazon*, *Pocak*, *Tífusz* stb. vagy átvitt tulajdonnév: *Frici*, *Zsiga*, *Luca*, *Jánoska*, *Trisztán*, *Adolf*, *Jack*, *Nina*, *Cassandra*,

¹⁰ Érdekes kategóriát képviselnek az ún. „kosztos” macskák. Ezek nem tartoznak olyan szorosan egy-egy emberhez vagy családhoz, mint a hobbiállatok, általában kertés házakhoz járnak, ahol etetik őket, de ezek az állatok többnyire a maguk útját járták. Van olyan macska, amelyik több házhoz is jár. Jóllehet ebben az esetben ember és állat kötődése laza, mégis névvel illetik a visszatérő „vendéget”. Az eddigi adataim alapján ezek a nevek szinte mindig az állat valamilyen külső meghatározó tulajdonságára utalnak, például: *Kisfekete*, *Nagymacska*, *Háromlábú*, *Farkatlan*, *Vadmacska*, *Koszonyakú*, *Lábtörő* (a szőrének állaga miatt), *Lukasfülü* stb.

¹¹ Az eddigi adataim között egyetlen olyan név sincs, amire maradéktalanul igaz lenne J. SOLTÉSZ KATALIN megállapítása a jelnevekről. Ugyan közszói jelentésük nincsen, de nem motiválatlanok és nem teljes mértékben önkényesek.

¹² *Cimi* egy fekete nőstény házi macska. Lényeges, hogy a színe nem indokolja a *Cirmos* ~ *Cirmi* névválasztást, illetve ennek a névnek sajátos módosított változatát, tehát ebben az esetben az elnevezésben nem a külső megjelenés volt a motiváló tényező. Feltehetően a névadásban az játszott szerepet, hogy egy házi macskának hagyományosnak érzett, majdhogynem kanonizált macskanevet szerettek volna (Cimi több fajmacskával osztozik a gazdáján), de ezt a nevet mégis különlegessé és egyedivé szerették volna tenni.

Garfield, Lukrécia, Szerénke, Gogó (= Egon), Wick, Danone, Safranek, Grabovszki, Bandi stb. A szőneveket elsősorban szemantikailag (denotatív, konnotatív és stílárius jelentésük szerint), szófaji szempontból, morfológiájuk¹³, valamint az összetételek és a többemű nevek esetén a szószervezetek szintaktikai viselkedése¹⁴ alapján kell megvizsgálni. A szőnevek közül álljon itt néhány érdekesebb példa a teljesség és bármiféle rendszerezés igénye nélkül: *Tífusz* (betegségnév, a macska gazdája azzal indokolta a választását, hogy az állat olyan, mint a tífusz, mindent elvisz), *Triptamin* (vegyületnév, a macska gazdája vegyész), *Chili* (erős fűszernövény, a macska a természete miatt kapta ezt a nevet), *Lavina* (olykor katasztrófát is okozó természeti jelenség, a macska természete indokolja a névválasztást), *Zsákutca* (a motiváció nem ismert); a szőnevek között előfordul példa a nyelvi játékra is: *Girnyaú, Sir Golyó*.

Az átvitt tulajdonneveket aszerint érdemes csoportosítani, hogy milyen típusú tulajdonnévhez tartoznak. A legtöbb példa nyilvánvalóan személynévhez kapcsolódó elnevezés, azon belül is a keresztnévek és a becenevek fordulnak elő a legnagyobb arányban. Viszonylag ritka a hívőnevek között a kételemű, vezetéknev + keresztnév felépítésű elnevezés, de előfordul: *Dávidházi Fruzsina, Safranek Mici, Görényfalvi Róza* (természetesen egyik nem törzskönyvi névként szerepel). Szintén ritkább, ám annál érdekesebb a valós személyekhez kötődő névadás. Néhány példa: *Gogó* Schmidt Egon etológusról lett elnevezve, *Wick* Montgomery Wick hegymászóról (a motiváció mindkét esetben a személyek iránti tisztelet), *Torgyi* Torgyán Józsefről (motiváció: sokat „beszél” a macska), *Adolf* Adolf Hitlerről (motiváció: az állat fehér pofáján az orr alatt található fekete folt); további példák: *Cicero, Horatius, Bill Clinton* stb. Irodalmi alakok vagy filmbeli szereplők is motiválhatják a névadást. Nem véletlen, hogy a leggyakoribb ebben a kategóriában a rajzfilmek macskaszereplőitől átvett elnevezés: *Lukrécia, Szerénke, Garfield, Safranek, Grabovszki* stb.¹⁵ A személynevek mellett természetesen előfordulnak más típusú átvitt tulajdonnevek is, az adatállományomban márkanévi átvétel például a *Danone*¹⁶, a *Radeberger*¹⁷ vagy a *Capuccino*.

A szőnevek és az átvitt tulajdonnevek, sőt alkalmanként a jelnevek névjelentéstani vizsgálatát ki kell egészíteni a motivációk feltérképezésével, s a kettő egymásra vetítésével lehet majd valamiféle jól használható tipológiát kidolgozni. A motiváció kérdése persze többrétű és bonyolult probléma, értelemszerűen nehéz formalizálni. Arra, hogy miért fontos a tipológia számára is, álljon itt egy jellegzetes példa, egy átvitt tulajdonnév: a *Luca*. Rövid, jó hívőnév macskák számára, több adat is van rá a korpuszban, mindegyik nőstény házi macska, amelyik ezzel a névvel rendelkezik. A *Luca* ráadásul tartalmazza a *c* hangot, mely jellegzetesen „macskás”, a macskákhoz

¹³ A korpusz felületes áttekintése alapján is megállapítható például, hogy nagyon sok a kicsinyítő-becéző képzővel ellátott névalak, a képzők pedig igen nagy változatosságot mutatnak.

¹⁴ A összetételek és a szószervezetek a nevek esetében nem választhatók szét élesen, a különbségtevés pusztán a helyesíráson alapulhat. Minthogy azonban ezekre a nevre vonatkozóan semmiféle szintaktikai alapú helyesírási szabály nincsen, a két kategóriát a vizsgálatban nem fogom szétválasztani. Az írásképp szempontjából pedig az adatközlő által megadott írásmódot rögzítem, például: *Nagyfekete, Kétfunkciós Detektor*.

¹⁵ Minthogy a rajzfilmek állathősei teljes mértékben antropomorfizáltak, így ezeket az elnevezéseket is a személynevekhez sorolom.

¹⁶ *Danone* esetében a névadás motivációja kettős: egyrészt a macska színe – fehér –, másrészt egész kis kölyökként belesett a tejfölbe. Az eredeti *Danone* elnevezés később *Dani*-ra módosult.

¹⁷ A *Radeberger* elnevezésnek az az oka, hogy a macskát egy „Radeberger” feliratú sörösrekeszben találták.

kötődő beszédhang, feltehetőleg azért, mert magas hangtartományba esik, így a macska érzékeny füle jobban felfigyel rá, mint más hangokra¹⁸. Ám úgy tűnik, hogy mindez nem szükségszerűen motiváló tényező. Az egyik adattárban szereplő *Luca* elnevezés eseményhez kötődik: december 13-án, Luca napján fogadták be a kismacskát. A másik *Luca* is befogadott kölyökmacska, ám ő egy baleset következtében elvesztette az egyik lábát. A névadást – hasonlóságon alapuló névátvitellel – a háromlábú Luca széke motiválta.

A hívónevek vizsgálata mellett külön kell foglalkozni a törzskönyvi nevekkel. A törzskönyvi nevek minimum két elemből tevődnek össze. Az első a tenyészet neve¹⁹, a második az egyéni név. Mind a tenyészet nevét, mind pedig az egyéni nevet a tenyésztő találja ki, s ezen a néven törzskönyvezik a macskákat. A tenyészet nevét be lehet jegyeztetni Magyarországon és külföldön is. Ez utóbbi esetben nyilván célszerű idegen nyelvű elnevezést adni. Az egyéni nevek legtöbbször egy- vagy kételeműek, s nagyon sok tenyésztő igyekszik valami meghatározott szisztéma szerint kiválasztani ezeket a nevet. BÉDY ESZTER írja például az *Ami* a nevekben rejlik című cikkében az egyik macskamagazinban: „Egy szomáliai fajtával foglalkozó cicabarát mesélte, hogy ő mindig egy bizonyos témát keres magának, és az adott témakörből választja ki a nevet, így az utóbbi időben a gyermek mesekönyveket, a Disney állatfigurákat, az autótípusokat, valamint a popsztárok neveit használta fel” (BÉDY 1997). Más metódust követ a *Hearbreaker* maine coon tenyészet. Mivel a maine coon amerikai macskafajta, a macskák angol neveket kapnak, ahogy a tenyészet neve is angol ('szívtipró'). Az ugyanabban az alomban született kölyköknek mindig ugyanazzal a kezdőbetűvel kezdődő neveket választanak, az almok alfabetikus sorrendben követik egymást, tehát A alom: *Andy, Adonis, Archibald, Admiral*, B alom: *Boss, Beauty, Brandon, Belle*, C alom: *Colonel, Celeste, Celine, Charlene, Cassandra*²⁰. Érdekesség a tenyészetekben az is, hogy a tenyészállatok két tenyésznevével is rendelkezhetnek, az első a származásukat jelöli, a második pedig saját tenyészetüket, például: *Tuscaloosa Hijacker of Heartbreaker* (hívóneve: *Jack*), tehát a két tenyésznevé: *Tuscaloosa* és *Heartbreaker*, az egyéni név pedig *Hijacker*. A törzskönyvi nevek gyűjtését az internetes fórumon kívül jelentősen megkönnyíti az, hogy nagyon sok tenyésztőnek van saját honlapja, ahol pontos adatok olvashatók. Sajnos a macskakiállítások katalógusai meglehetősen pontatlanok, ahogy ezt J. SOLTÉSZ KATALIN is megállapította a már idézett tanulmányában (J. SOLTÉSZ 1983: 78).

A hívónevek vonatkozásában, úgy tűnik, a névjelentéstani vizsgálaton, a motiváción és az ezeken alapuló tipológián túl, a következő szempontokkal lesz érdemes még foglalkozni. A hívónevek között minden valószínűség szerint három egymástól

¹⁸ Létezik a *c*-vel kapcsolatban egy olyan naiv magyarázat, hogy a macska azért figyel fel erre a hangra, mert az egér cincogására emlékezteti, ám ez aligha hihető.

¹⁹ J. Soltész Katalin a törzskönyvi macskanevekkel foglalkozó tanulmányában (1983) a kutyatenyészetek mintájára tévesen *kennelnév*-nek nevezi a tenyészetek elnevezéseit. Ezt a macskatenyésztésben azonban egyáltalán nem használják, helyette kizárólag a *tenyészet* megnevezés használatos.

²⁰ Ha a kellő mennyiségű adat fog a rendelkezésemre állni, érdemes lesz azt is megvizsgálni, hogy a tenyészetekből vásárolt fajmacskák törzskönyvi egyéni neve és a hívóneve hogyan viszonyul egymáshoz, megváltoztatják-e a gazdák a törzskönyvi nevet. A *Heartbreaker* tenyészet eddigi tapasztalata az, hogy általában megtartják a nevet, esetleg valamilyen becéző formájukat használják. A fenti nevek közül teljesen csak a *Celine* változott meg, a macska most a *Tücsi* névre hallgat.

eltérő stílusréteget lehet elkülöníteni. Egyrészt a fajmacskák hívónevei, másrészt azoké az európai házi macskáké, melyeket hobbiállatként, házi kedvencként tartanak, harmadrészt külön kategória a „kosztos”, félig kóbor macskák, valamint az állatvédők által befogott és regisztrált macskák elnevezései. Míg az első két csoportban a névadási aktus fontos, érzelmileg motivált, ahogy Vivienne Angus írja Ismerd meg magad macskádon keresztül című könyvében: „azért szeretünk neveket tervezgetni, mert általuk önmagunkból ismerünk föl bizonyos dolgokat” (idézi BÉDY 1997: 19), addig a harmadik csoport nevei szinte csak az identifikációt szolgálják. A fajmacskák nevei között pedig jelentős különbségek is lehetnek az egyes fajták között, például Amerika nemzeti macskája, a maine coon nagyobb arányban kap angol nevet, mint más fajták, a keleti macskák esetében pedig gyakoribb a származásukra utaló keleties név, egy szfinx (szőrtelen) macska például a *Nimai* névre hallgat.

De érdemes lesz megvizsgálni azt is, hogy a nevek mennyire felelnek meg a nemeknek. Nyilván a törzskönyvvel rendelkező egyedek esetében az, hogy a macska nőstény vagy kandúr, teljesen egyértelmű, a házi kölyökmacskáknál azonban a laikus gazda tévedhet. A legtöbb esetben ebből adódik, hogy nőstény macska például a *Trisztán*, kandúr pedig a *Cila* átvitt tulajdonnevet kapja. A szónevek vonatkozásában a szó konnotációja, hangulata sokszor predestinálja a nevet arra, hogy nősténynek vagy kandúrnak adják-e inkább. Az, hogy melyek az inkább nőstény- és melyek a kandúrnevek, külön vizsgálat tárgya kell, hogy legyen.

Végül néhány egyéb kérdés, vizsgálati szempont. Egyrészt a névöröklés tényének feltérképezése a macskanevek esetében. A jelenség természetesen létezik, jó néhány adat szerepel a korpuszban arra, hogy valakinek az egymás után következő macskáit ugyanúgy hívják. De az is előfordul, hogy a házimacska-szaporulatban a legkisebb kölyök mindig a *Picur* nevet viselte, illetve viseli. Egy másik kérdés a magyar és az idegen nevek aránya a szónevek és az átvitt tulajdonnevek vonatkozásában lebontva a három stiláris csoport szerint. A jelenlegi adatállományból is – felületes vizsgálat alapján – kitűnik, hogy sokkal nagyobb az idegen nevek aránya a fajmacskák hívónevei között, és a legkevésbé gyakori a kóbor macskák azonosító nevei között. Harmadrészt érdemes azt is kimutatni, hogy az egy közösséghez tartozó macskák elnevezései között van-e valamiféle összefüggés névjelentéstani, tipológiai, névesztetikai szempontból, például egy ugyanazon családnál élő macskapár (nem tenyészállatok) a *Szucsong* és a *Csocsoszán* nevet viselték, szintén egy családnál élő macskák elnevezései a *Cicero* és a *Horatius*, de az is előfordul, hogy az egyik macskatulajdonos minden házi macskájának olasz neve van, általában pozitív konnotációjú olasz főnevek. Továbbá fontos tényező annak vizsgálata, hogy hány hívónévvel rendelkezik egy-egy macska, és milyen ezeknek a neveknek az egymáshoz való viszonya (becéző formák vagy egyéb az alapvető hívónévtől eltérő megnevezések), például: *Grabovszki*, *Grabi*, *Grabóca*, *Grabanc*, de: *Bambakandúr*²¹.

Mindezeket a tervezett vizsgálatokat fogja kiegészíteni a szociolingvisztikai aspektus a macskatulajdonosok vonatkozásában a már említett változók mentén: lakóhely, nem, életkor és iskolai végzettség. Az erre vonatkozó kérdőíves felmérés azonban majd csak a közeljövőben fog elkezdődni, így ezzel kapcsolatosan előzetes megállapításokat még a hipotézis szintjén sem lehet tenni a kutatás jelenlegi fázisában.

²¹ A macska leggyakoribb hívóneve ezek közül a *Grabanc*.

Hivatkozott irodalom:

- BALOGH LÁSZLÓ 1977. Állatnévadás Szamosszegen. *Magyar Nyelvjárások* 15: 51–66.
- BÉDY ESZTER 1997. Ami a nevekben rejlik... *Macskaszem*. 1. sz. 19.
- BODÓ MÁRTON 1997. Telivér lovak nevei a XIX. és XX. században Magyarországon. In: *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–B. GERGELY PIROSKA. MNyTK. 209. sz. Budapest–Miskolc. 614–7.
- CSORBA CSABA 1995. Kutyanévek Szerencsen 1938-ban. *Névtani Értesítő* 16: 102–4.
- GULYÁS MIHÁLY–HAJDÚ MIHÁLY–SZABÓ MIHÁLY 1965. Állattartás. In: *Gyula (szerk.): Orosháza története és néprajza I–II*. Szerk. NAGY GYULA. Orosháza.
- HAJDÚ MIHÁLY 1989. A személynevek és az egyéb tulajdonnevek gyűjtése, kutatása (1980–1986). In: *Névtudomány és művelődéstörténet*. Szerk. BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. sz. Budapest. 47–62.
- HAJDÚ MIHÁLY 1992. XVII. századi lóneveinkhez. *Névtani Értesítő* 14: 45–51.
- HAJDÚ MIHÁLY 1995. Kiegészítés a XVII. századi lónevekhez. *Névtani Értesítő* 16: 98–9.
- KIRÁLY LAJOS 1965. A háziállatok tulajdonnévadásának módjai Büssüben. *Magyar Nyelvőr* 84: 125–7.
- LÁSZLÓ ERIKA 1993a. A macska megszólítása. *A Macska*. VII. évf. 1. sz. 3.
- LÁSZLÓ ERIKA 1993b. A macska neve. *A Macska*. VII. évf. 2. sz. 3.
- NAGY GÉZA 1966. A Zemplén megyei Karcsa községben használatos állatnevek. In: *Borsod megye népi hagyományai*. Szerk. BOGDÁL FERENC. Miskolc.
- NAGY GÉZA 1981. *A bodrogközi Karcsa állatnevei (1959–1979)*. Magyar Névtani Dolgozatok 22. sz.
- PAJER HAJNALKA 2003. Macskák a háborúban. *A Macska*. XVII. évf. 1. sz. 38.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2002. Szarvasmarhanevek Hetyenben. *Névtani Értesítő* 24: 123–7.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1970. Állatnevek és tárgynevek. In: *Névtudományi előadások*. Szerk. KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF. Nyelvtudományi Értekezések 70. Budapest. 320–4.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1981. Az egyéb tulajdonnévfajták kutatásának helyzete és feladatai. In: *Név és társadalom*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. sz. Budapest. 213–25.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1983. Macskanevek, 1982. *Névtani Értesítő* 8: 74–9.
- TAMÁS OLGA 1983. *Kutya-, macska- és baromfinevek Becsehelyen*. Magyar Névtani Dolgozatok 41.